

GRAŻYNA PIETRZAK-PORWISZ
Instytut Filologii Germańskiej

SEMANTYKA BIELI W JĘZYKU POLSKIM I SZWEDZKIM

1. Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest porównanie znaczeń polskiego leksemu *biały* i jego szwedzkiego odpowiednika *vit*. Wstępna analiza obu przymiotników, przeprowadzona przez Teodorowicz-Hellman (1997), zasygnalizowała wybrane aspekty semantyki bieli w obu językach, lecz wnioski wyciągnięte przez badaczkę skłaniają do dalszych poszukiwań. Teodorowicz-Hellman kończy swój przegląd stwierdzeniem: „*biały* w języku polskim i *vit* w języku szwedzkim mają inne znaczenia. Różnice zaznaczają się zarówno w referencjach prototypowych, jak i we frazeologii, w której znaczenia *białego* i *vit* są motywowane kulturowo” (Teodorowicz-Hellman 1997: 40). Wniosek ten jest uzasadniony, jeśli poszukujemy ekwiwalentów poszczególnych jednostek leksykalnych w obu językach, natomiast analiza zakresu łączliwości i znaczeń konotacyjnych wykazuje daleko idące podobieństwa między polskimi i szwedzkimi nazwami bieli.

W analizie korzystam z metodologii wypracowanej przez Tokarskiego (1995) oraz Waszakową i zespół badaczy międzynarodowego projektu w dziedzinie porównawczej semantyki leksykalnej, obejmującego m.in. nazwy barw (Grzegorzczkowska, Waszakowa 2000, 2003). Tokarski rozpatruje nazwy barw z punktu widzenia ich prototypów oraz konotacji, odwołując się głównie do tekstów artystycznych oraz faktów kulturowych, uwzględniając zarówno konotacje systemowe, jak i tekstowe, silnie zindywidualizowane. Celem Waszakowej jest wskazanie – poprzez analizę łączliwości nazwy barwy – poszczególnych sfer semantycznych, do jakich bywa ona odnoszona, a także porównanie konceptualizacji danego wycinka spektrum w różnych językach (Waszakowa 2000b).

Analiza ma na celu wskazanie typowych, jak również możliwych połączeń nazw barwy białej z klasami różnych obiektów, w tym referencji prototypowych, wyznaczanych przez najczęściej występujące obiekty lub zjawiska, stanowiących najlepsze przykłady, wzorce, jakie ta nazwa wskazuje. Wzorzec prototypowy stanowi centrum znaczeniowe danej nazwy barwy (Tokarski 1995;

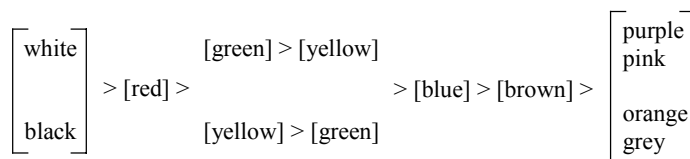
Waszakowa 2000a). Zebranie danych na temat łączliwości nazw barwy białej z klasami różnych obiektów i analiza kontekstów, w jakich te nazwy występują, w znaczeniu tak konkretnym, jak i przerośnym, ma za zadanie doprowadzić do wyodrębnienia poszczególnych znaczeń omawianych leksemów oraz wskazania właściwych im konotacji językowych i kulturowych, manifestujących się zwłaszcza w rozszerzeniach metaforycznych nazw barwy białej w obu językach.

Przyjąwszy założenie, że opis leksykalny powinien uwzględniać liczne odcinienie znaczeniowe słowa w konkretnych wypowiedzeniach, włączając jako element eksplikacyjny także cytat (Bartmiński, Tokarski 1993: 56–59), w analizie wykorzystano, obok materiału ze słowników, dane z baz tekstowych – Korpusu Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN oraz szwedzkiego korpusu PAROLE, sporządzonego przez Uniwersytet w Göteborgu. W opisie brane są pod uwagę różnego typu połączenia, zarówno utrwalone, jak i swobodne¹. Obok przymiotnikowych nazw barw ujęte zostały ich derywaty oraz złożenia motywowane przez te nazwy, jak np. polskie *biel*, *bielić się*, *bielutki*, szwedzkie *vitna* (zbieleć), *snövit* (śnieżnobiały), ponieważ również one dostarczają informacji o odniesieniach nazwy barwy. Nie uwzględniono natomiast zasługujących na odrębne opracowania hiponimów oraz nazw własnych.

2. *Biały* i *vit* jako podstawowe nazwy barw

Polski przymiotnik *biały* oraz szwedzki *vit* spełniają lingwistyczne kryteria dla podstawowych nazw barw, sformułowane w pracy Berlina i Kaya (1969: 5–7). Za podstawowe nazwy barw uznaje się wyrazy monoleksemiczne, niepodporządkowane semantycznie nazwie innej barwy, synchronicznie niemotywowane, o szerokim zakresie łączliwości. Należą one do utrwalonych jednostek językowych, wchodzą w zakres słownictwa podstawowego i są wyraziste psychologicznie (*psychologically salient*), co oznacza, że użytkownicy języka bez trudu identyfikują nazwy kolorów z odpowiadającymi im prototypowymi wzorcami.

Wyodrębnione według powyższych kryteriów nazwy barw podstawowych tworzą ewolucyjny szereg, w którym każdy termin ma dokładnie wyznaczoną pozycję, co ilustruje następujący schemat (por. Berlin, Kay 1969: 7):

Terminy oznaczające barwę białą zajmują wraz z określeniami czerni najważniejsze miejsce w modelu Berlina i Kaya, należą więc do najwcześniej kodowanych nazw barw. Na wczesnym etapie rozwoju języków oznaczenia barw

¹ Przykłady ze słowników zostały oznaczone odpowiednimi skrótami w nawiasach (zob. Bibliografia). Przykłady nieoznaczone pochodzą z korpusów.

były ograniczone i sprowadzały się do określenia barw jasnych jako białych, zaś barw ciemnych jako czarnych. Prawdopodobnie oznaczenia czerni początkowo nie odnosiły się do barwy, lecz do ciemności nocy, zaś określenia barwy białej rozciągały swe znaczenie na wszystkie barwy jasne, w tym na czerwoną (Zausznica 1959: 443).

Berlin i Kay (1969: 2) ustalili, że wszystkie z niemal stu zbadanych przez nich języków posiadają nazwy dla bieli i czerni, co doprowadziło do rozpowszechnienia przekonania, że mają one status uniwersaliów leksykalnych (Wierzbicka 1999: 434). Krytycy teorii Berlina i Kaya podkreślali, że w przypadku języków, które posiadają tylko dwie nazwy barw, dzielące między siebie całe spektrum kolorystyczne, wyrazy te nie mogą posiadać takich samych znaczeń, jak współczesne *black* i *white* (Wierzbicka 1999: 434). W modyfikacjach sekwencji ewolucyjnej nazw barw zaproponowano więc terminy *macro-white* i *macro-black* (Kay 1975; Kay, McDaniel 1978). Eksplikacje Wierzbickiej dla kategorii *makrobiel* i *makroczerń* w różnych językach doprowadziły do wniosku, że terminy te mogły się układać w opozycje ‘jasny gorący’ – ‘ciemny zimny’, ‘jasny błyszczący’ – ‘ciemny matowy’. Ponieważ interpretacje te nie wyjaśniają jednak międzyjęzykowej zmienności w ujmowaniu makrobieli i różnic w traktowaniu czerwieni jako barwy bardzo jasnej lub ciemnej, Wierzbicka ostatecznie powiązała semantykę makrobieli z uniwersalnymi punktami odniesienia, jakie stanowią dla użytkowników różnych języków dzień, słońce i ogień (Wierzbicka 1999: 435–438).

Powiązania nazw bieli ze światłem, blaskiem i jasnością znajdują potwierdzenie w danych etymologicznych. Polski przymiotnik *biały* jest kontynuatem prasłowiańskiego **bělъ* ‘błyszczący, lśniący, jasny’, wywodzącego się wraz z m.in. rosyjskim *біелы* i francuskim *blanc* ze wspólnego praindoeuropejskiego pnia **bhelo-* ‘jaśnieć, świecić’, pokrewnego ze staronordyckim *bāl* ‘ogień, stos’ i staroindyjskim *bhāla* ‘blask’ (Boryś 2005: 26; Długosz-Kurczabowa 2005: 39; Zausznica 1959: 443). Szwedzki przymiotnik *vit* rozwinął się z praszwedzkiego *hviter* o znaczeniu ‘jasny, błyszczący’, pochodzącego od starogermańskiego **hwitta* ‘błyszczący’ (Hellquist 1989: 1361). Ze starogermańskim **hwitta* (z którego rozwinęło się także angielskie *white* i niemieckie *weiss*), spokrewnione jest również prasłowiańskie **svěťь*, pierwotnie antonim ‘ciemności’ i ‘nocy’, oznaczający ‘blask, jaskrawość’. Obie formy wywodzą się z praindoeuropejskiego morfemu rdzennego o znaczeniu ‘świecić’, występującego między innymi w postaci **k'vit-* (Zausznica 1959: 443; Hellquist 1989: 1361; Długosz-Kurczabowa 2005: 488).

Przytoczone dane etymologiczne, uwidaczniające związki nazw barwy białej ze światłem i blaskiem, potwierdzają intuicje Wierzbickiej co do pierwotnych prototypowych odniesień bieli – dnia, słońca i ognia, a także wyjaśniają charakterystyczne dla obu omawianych języków powiązania semantyczne pomiędzy bielą i jasnością.

3. Znaczenie kwantytatywne

Z przeglądu haseł leksykograficznych *biały* i *vit* wynika, że leksemy te są definiowane w podobny sposób. W źródłach polskich powtarza się w pierwszym rzędzie eksplikacja *mający barwę właściwą śniegowi, mleku* (MSJP, NSJP, Sz). Kolejne, powtarzające się określenie, to *bardzo jasny* (MSJP, NSJP). Barwa biała bywa też definiowana w opozycji do czerni: *mający barwę przeciwną do czarnej* (MSJP). Szwedzkie słowniki podają następujące wyjaśnienia: *mający barwę świeżego śniegu* (NEO, SSO), *mający najjaśniejszą barwę* (B, SSO, ISO), *o przedmiotach: odbijający wszystkie promienie świetlne i dlatego właściwie bezbarwny* (NEO, SSO), *mający barwę odbijającą większość promieni świetlnych* (ISO).

Cytowane definicje odzwierciedlają dwa zasadnicze aspekty znaczenia *białego* i *vit* – rozumienie kwantytatywne i kwalitatywne nazw barwy. Rozróżnienie to, stosowane w naukach przyrodniczych (Zausznica 1959: 138) oraz w historii sztuki (Rzepińska 1966: 23), wprowadził w odniesieniu do nazw barw Tokarski (1995: 41). Charakterystyka kwantytatywna obejmuje stopień jasności barwy, zaś kwalitatywna odnosi się do jej wartości chromatycznej. W języku polskim interpretacja kwalitatywna znaczenia nazwy barwy białej jako barwy jasnej znajduje odzwierciedlenie m.in. w określeniach wczesnych pór dnia: *biały świt, biała zorza, do białego rana, do białego dnia, w biały dzień* (Sz, Sk). Komponent *biały dzień* może oznaczać świt, początek dnia, jak w następujących przykładach: *Przesiedział na dworcu do białego dnia. / Był już dzień biały, kiedy Nardzewski zaczął budzić siostrzeńca [...], a także pełnię dnia, kiedy jest już zupełnie jasno: [...] pewno i mnie jakiś straszek obleciał. Co, u diabła! Przecież jest biały dzień! / Widno się zrobiło na górze sandomierskiej jak w biały dzień.*

Przytoczone przykłady nie mają po szwedzku skonwencjonalizowanych odpowiedników z przymiotnikiem *vit*². Łączliwość leksemu *vit* z określeniami pór dnia ma nieliczne poświadczenia tekstowe, np. *Dagen var torr och vit.* (Dzień był suchy i biały.) / *den vita förmiddagen* (białe przedpołudnie). W obu językach istnieją natomiast zleksykalizowane nazwy jasnych nocy: *białe noce / vita nätter* i gwiazd świecących mocnym światłem: *białe gwiazdy / vita stjärnor, białe karły / vita dvärgar* (Sk, NEO). Za pomocą połączeń z *białym* i *vit* o różnym stopniu językowej stabilizacji określane są także inne zjawiska świetlne, m.in. światło gwiazd, księżycy, słońca, ognia i błyskawicy: pol. *białe // białawe światło* (Sk) / *światło jest takie białe / [...] niektórzy starożytni autorzy pisali o Syriuszu również jako o białej lub błękitnej gwieździe. / niebo całkowicie pozbawione chmur, za to prawie białe od słońca / Halo wokół Księżycy ma najczęściej postać świetlnego, białego pierścienia [...]* / *Widać jasny, biały płomień oraz unoszącą się raketę; szw. bländande vitt ljus* (oślepiające białe światło) (SSO) / *det vita ljuset* (białe światło) / *månskenet vitt som mjölk* (białe jak mleko światło księżycy) / *vit som månen i ansiktet* (biały na twarzy jak księżyc) / [...] *mellan trädkronorna skymtade moln och månken. De vita strålarna ömsom bleknade*

² Szwedzki odpowiednik *świtu* – *gryning* łączy się etymologicznie z barwą szarą, *morgonrodnad* (zorza) odwołuje się do barwy czerwonej. Odpowiednikiem zwrotu *w biały dzień* jest *mitt på ljusa dagen* (w środku jasnego dnia), zaś *do białego dnia* – *till ljusan dag* (do jasnego dnia).

och ömsom glimmade fram mellan grenarna [...] ([...] spomiędzy koron drzew wylaniały się chmury i światło księżyca. Białe promienie to bledły, to rozbły-skiwały pomiędzy gałęziami [...]) / *koronans vita ljus* (białe światło halo) / *den vitglödgade solen brände* (rozżarzone do białości słońce paliło) (SSO) / *den vita vintersolen* (białe, zimowe słońce) / *hans grå ögon lyste som vit eld* (jego szare oczy świeciły jak biały ogień) / *en vit eldstunga* (biały jęzor ognia) / *en stark, vit flamma* (silny, biały płomień) / *varje blix hade en bländande vit intensitet* (każda błyskawica była oślepiąco białą intensywnością) / *vitglimmande blixar* (połyskujące białe błyskawice).

Stopień jasności decyduje także o znaczeniu powszechnych w obu językach określeń, w których człony *biały* i *vit* nie oznaczają, że dany obiekt ma barwę białą, lecz jasną, w odróżnieniu od innych, ciemniejszych barw: pol. *cukier biały*, *sól biała*, *białe mięso*, *biała mąka*, *białe pieczywo*, *biały chleb*, *białe wino*, *biała kawa*, *biała czekolada*, *biała kapusta*, *biały pieprz*, *biała rasa*, *biała blacha* (Sz, Sk); szw. *vitt vin* (białe wino), *vitt kött* (białe mięso), *vitpeppar* (biały pieprz), *vitgröt* (biała kasza), *vitkål* (biała kapusta), *vitbeta* (burak cukrowy, dosł. biały burak), *vitt bröd* (biały chleb), *vit choklad* (biała czekolada), *den vita rasen* (biała rasa), *vitbleck* (biała blacha) (SSO, NEO).

Przytoczone przykłady zastosowań leksemu *biały* w znaczeniu ‘jasny’ potwierdzają ustalenia Wierzbickiej oraz Tokarskiego, że prototypem dla barwy białej w języku polskim w aspekcie kwantytatywnym jest dzień (Tokarski 1995: 41; Wierzbicka 1999: 421). Jako hipotetyczne wzorce bieli w języku szwedzkim wskazane zostały światło i jasność (Teodorowicz-Hellman 1997: 35) oraz dzień i jasność (Waszakowa 2000a: 23). Ponieważ w ujęciu Wierzbickiej, podobnie jak w definicjach leksykograficznych, dzień jest wiązany przede wszystkim ze światłem i jasnością³, rozgraniczanie tych pojęć nie wydaje się uzasadnione. W dalszej części analizy przyjęto zatem kwalifikację Wierzbickiej i Tokarskiego.

Kwestią otwartą pozostaje ustalenie, czy interpretacja kwantytatywna bieli w języku szwedzkim oparta jest, tak jak w języku polskim, na wzorcu prototypowym dzień. Choć niewiele jest poświadczeń łączliwości szwedzkiego *vit* z określeniami dnia, za uznaniem go jako prototypu nazwy białej w języku szwedzkim przemawiałyby kwantytatywne użycia przymiotnika, łączliwość z nazwami innych zjawisk świetlnych, a przede wszystkim – rozwój konotacji, analogiczny do kształtowania się konotacji bieli w języku polskim (zob. par. 6).

4. Znaczenie kwalitatywne

4.1. Prototyp w aspekcie kwalitatywnym

Kwalitatywne rozumienie przymiotników *biały* i *vit* oznacza, że występują one w znaczeniu ‘mający białą barwę’. Przytaczane wcześniej definicje słownikowe charakteryzują biel z kwalitatywnego punktu widzenia, wymieniając jako punkt

³ Np. pol. *dzień* – „okres od wschodu do zachodu słońca; także światło spowodowane znajdowaniem się słońca nad horyzontem” (Sz), szw. *dag* (‘dzień’) – „jasna część doby” (SSO).

odniesienia przede wszystkim śnieg. Znaczna powtarzalność tekstowa połączeń nazwy barwy z nazwą śniegu potwierdza jego status jako wzorca prototypowego dla bieli w obu językach (por. Tokarski 1995: 42). Zarówno w przykładach ze słowników, jak i z korpusów pojawiają się liczne porównania i inne związki wyrazowe, w których analizowane leksemy występują wraz z określeniami śniegu, np. *biały jak śnieg* (Sk) / *pobielony śniegiem* (Sk) / *biały od śniegu* (Sk), *białość // biel śniegu* (Sk) / *bielić się śniegiem* (Sk) / *śnieg bieleje // bieli się* (Sk) / *śnieg ubielił dachy* (Sk) / *robi się // jest od śniegu coraz bielej* (Sz) / *oślepiająca białość śniegu* (Sz) / *obrus biały jak śnieg* (Sz) / *biały jak świeży śnieg* [...] *kilka dni temu spadł śnieg [...] ziemia leżała biała i cicha. / spowity bielą wiecznych śniegów, najwyższy szczyt Peru / Śnieg bielą zasnuwał przestwory. / Śnieg pokrywał wszystko niebieskawą bielą; szliśmy już wtedy przez puszyste, białe pola, zostawiając za sobą w śniegu rozpaczliwie głęboki, ciemny ślad. Biała barwa śniegu przywoływana jest poza tym w licznych określeniach metonimicznych i metaforycznych: *białe szaleństwo* ‘narciarstwo’ / *biała śmierć* ‘śniegi, lawiny grożące śmiercią’ (WSF) / *biała stopa* ‘ślady zwierzyny na śniegu’ (Sk) / *Za oknami biały, nieprawdopodobnie piękny pejzaż* [...] / *biała miękkość / biały puch z nieba / biała pokrywa / biała pierzyna*. Wiele podobnych przykładów odniesień do barwy śniegu w użyciach konkretnych i przenośnych pojawia się w źródłach szwedzkich: *snövit* (śnieżnobiały) (SSO) / *Snövit* (Królowna Śnieżka, dosł. śnieżnobiała) / *vit som snö* (biały jak śnieg) (SH) / *snön lyser vit* (śnieg połyskuje białą) (SH) / *Sen kommer snön. Då blir det vitt allting* [...] (Potem spadnie śnieg. Wszystko stanie się białe [...]) / *vitt som ett snöoväder* (biały jak burza śnieżna) / *håret hade vitnat till snö* (włosy pobieleły jak śnieg) / *Marken var alldeles vit efter nattens snöfall*. (Ziemia była zupełnie biała po nocnych opadach śniegu.) (SS) / *en vit jul* (białe święta) (SSO) / *vintervit* (zimowo biały) / *panoramat av vita fjälltoppar* (panorama z białymi górskimi szczytami) / *ett vitt vinterlandskap* (biały, zimowy krajobraz) / *De vita flingorna lade sig som ett lätt duntäcke på marken*. (Białe płatki opadały na ziemię jak puchowa kołdra.)*

Inne wzorce barwy białej w aspekcie kwalitatywnym, obecne w polskiej frazeologii, zawarte są w porównaniach *biały jak mleko* / *alabaster* / *marmur* / *kreda* / *gołąb* / *lilia* / *ściana* / *plótno* / *chusta* / *papier* (MSJP, Sk, Sz, WSF), zaś w szwedzkiej – *vit som en lilja* / *marmor* / *ett lakan* (biały jak lilia / marmur / prześcieradło) / *mjölkvit* (biały jak mleko) / *kritvit* (biały jak kreda) / *pärlvit* (perłowobiały) (SSO, SS, NEO). Żaden z tych wzorców nie ma jednak tytułu poświadczeń tekstowych co śnieg i żaden z nich, z wyjątkiem lilii, nie tworzy ustabilizowanych konotacji.

4.2. Łączliwość *białego* i *vit* z nazwami artefaktów i obiektów naturalnych

4.2.1. Nazwy artefaktów i inne określenia motywowane białą barwą obiektu

Nazwy *biały* i *vit* są odnoszone do wielu klas obiektów i charakteryzują się szerokim zakresem łączliwości z nazwami artefaktów, do których należą m.in. takie kategorie, jak: meble: *biały stół* / *ett vitt bord*, *białe krzesło* / *en vit stol*, *białe półki* / *vita hyllor*; pojazdy: *białe Volvo* / *en vit Volvo*, *biały autobus* / *en vit*

buss, biały statek / *ett vitt skepp*; budynki i ich części: *biały dom* / *ett vitt hus*, *białe korytarze* / *vita korridorer*, *białe sklepienia* / *vita valv*; tekstylia i ubrania: *biały obrus* / *en vit duk*, *biała koszula* / *en vit skjorta*, *biała sukienka* / *en vit klänning*, *białe spodnie* / *vita byxor*⁴.

Obok przytoczonych połączeń swobodnych, nazywających artefakty, dla których barwa biała nie jest atrybutem stałym, lecz sygnalizuje jeden z możliwych dla danego obiektu kolorów, istnieją oznaczenia artefaktów, dla których barwa ta jest cechą stałą lub typową. Należą do nich m.in. określenia artykułów spożywczych i używek. Obok wymienionych wcześniej połączeń o znaczeniu kwantytatywnym (zob. par. 3) można przytoczyć określenia o charakterze kwalitatywnym, np. *białe mleko* / *vit mjölk*, *biała śmietana* / *vit grädde*, *biały sos* / *vit sås*, *białe jajko* / *ett vitt ägg*, *äggvita* / *białko*, *biała fasola* / *vita bönor*. Szwedzkich odpowiedników z komponentem *vit* nie mają polskie nazwy *biały ser* i *biała kawa*. Wspólne dla obu języków są natomiast metonimiczne nazwy narkotyków *biały proszek* (WSF) / *det vita pulvret*. W polszczyźnie funkcjonuje także metaforyczne określenie narkotyków *biała śmierć*. Zwrot ten ma jeszcze jedno znaczenie metaforyczne – ‘cukier’, niekiedy także ‘sól’ (WSF).

W języku szwedzkim wśród określeń zawierających odniesienia do barwy białej, będącej typowym atrybutem danego obiektu, są metonimiczne połączenia: *vita duken* (biały ekran) – ‘ekran filmowy’, *vita varor* (białe towary) – ‘sprzęt gospodarstwa domowego’, *vita strecken* (białe pasy) – ‘przejście dla pieszych’, *vit k äpp* (biała laska) – ‘laska używana przez niewidomych’, *vita böcker* (białe księgi) – ‘oficjalne zbiory dokumentów dyplomatycznych’ (NEO, SSO).

Kolejne metonimie odsyłają do białej barwy tekstyliów i ubrań, jak np. określenia *biały tydzień* (WSF) / *vit vecka* (SSO), oznaczające w obu językach wyprzedaż bielizny pościelowej (w języku polskim także tydzień po przyjęciu pierwszej komunii), *biały sport* (Sk) / *den vita sporten* (SSO) ‘tenis’ oraz szwedzka nazwa czapki studenckiej *vita mössan* (SSO) (biała czapka). W języku polskim funkcjonują także motywowane kolorem strojów pracowników służby zdrowia określenia *biała niedziela* ‘niedziela, w którą lekarze przeprowadzają badania wśród ludności mającej utrudniony dostęp do placówek służby zdrowia’ (WSF) oraz *biały marsz* ‘marsz protestacyjny pracowników służby zdrowia’ (SF). W obu językach występują również metonimiczne określenia ubranych na biało osób, np. pol. *Biała kolumna austriacka ukazała się z dala w ulicy*. / *Biały skrzydłowy New Jersey Nets rzucił 35 pkt.*; szw. *den vita bruden* (‘panna młoda’, dosł. biała panna) (SSO) / *vitrock* (biały fartuch – o osobach w białych ubraniach roboczych, głównie o lekarzach) (SSO) / *Föräldrarna såg henne redan för sig i vit rock och tungt ansvar* [...] (Rodzice wyobrażali już ją sobie w białym fartuchu, obarczoną odpowiedzialnością [...]).

Zarówno w języku polskim, jak i szwedzkim istnieje zwrot *czarno na białym* / *svart på vitt*, odwołujący się do stereotypowego obrazu czarnego pisma utrwalonego na białej kartce, oznaczający ‘w druku, na piśmie’: pol. [...] *jak najszybciej musisz dostarczyć protokół przesłuchania Orkiszowi. Lepiej niech chłopaki mają czarno na białym*. / *Nie posiadamy jednak* [...] *żadnego doku-*

⁴ Połączenia tego rodzaju są bardzo liczne; ograniczam ich liczbę tylko do kilku przykładów.

mentu, który czarno na białym potwierdziłby chrzest Barbary lub jej rodziców. (BL); szw. *Vid faderskapstestet fick han svart på vitt att pojkens pappa var en annan man.* (Test ojcowski pokazał mu czarno na białym, że ojcem chłopca był inny mężczyzna.) (SS) / *Jag tror det bara om jag får se svart på vitt.* (Uwierzę tylko wtedy, gdy zobaczę to czarno na białym.). Wyrażenia te używane są także w znaczeniu abstrakcyjnym ‘niezbicie, jasno, w sposób oczywisty, niezaprzeczalny’: pol. *Mieli w ręku czarno na białym dowody zbrodni.* (NSJP); szw. *Det finns få områden där vi politiker så svart på vitt vet vad investeringar kan betyda [...]* (Niewiele jest dziedzin, w których my, politycy, tak czarno na białym wiemy, co oznaczają inwestycje [...]).

4.2.2. Nazwy obiektów i zjawisk naturalnych

Połączenia leksemów *biały* i *vit* z nazwami obiektów i zjawisk naturalnych obejmują następujące grupy:

a) nazwy gatunkowe roślin, motywowane białą lub jasną barwą ich części (np. kwiatów, owoców): pol. *lilia biała, koniczyna biała, fiołek biały, łubin biały, wierzba biała, porzeczka biała* (Sz); szw. *vitbok* (‘grab’, dosł. biały buk), *vitbjörk* (‘brzoza zwisła’, dosł. biała brzoza), *vitask* (‘jesion amerykański’, dosł. biały jesion), *vitpil* (wierzba biała), *vitmossa* (‘mech torfowy’, dosł. biały mech), *vitsippa* (‘zawilec gajowy’, dosł. biały zawilec), *vit lilja* (lilia biała), *vitviol* (fiołek biały), *vitklöver* (koniczyna biała), *vitlupin* (łubin biały), *vita vinbär* (porzeczka biała), *vitlök* (‘czosnek pospolity’, dosł. biała cebula), *vitkål* (kapusta biała), *vitbeta* (‘burak cukrowy’, dosł. biały burak) (NEO, SSO);

b) nazwy gatunkowe zwierząt motywowane białą barwą zwierzęcia lub części jego ciała: pol. *czapla biała, bocian biały, bielik, białosep, białozór, białorzotka, lis biały, bielinek, delfin białonosy, białogłówka* (Sz); szw. *viträv* (lis biały), *vitval* (wal biały), *vitsvanshjort* (‘jeleń wirgiński’, dosł. jeleń z białym ogonem), *vitling* (witlinek), *vithaj* (‘rekin ludojad’, dosł. biały rekin), *vitnosdelfin* (delfin białonosy), *vittrut* (‘mewa blade’, dosł. biała mewa), *vitvingeffjäril* (‘bielinek’, dosł. motyl z białymi skrzydłami) (NEO, SSO);

c) niegatunkowe określenia barwy roślin i zwierząt – są to połączenia o charakterze swobodnym, wskazujące barwę zwierzęcia lub kwiatu: *biale kalie / vita kallor, białe frezje / vita fresior, białe orliki / vita aklejor, biały kot / en vit katt, biały koń / en vit häst, białe mewy / vita måsar*;

d) nazwy zjawisk atmosferycznych: pol. *biały mróz* ‘szron’ (MSJP), *biały obłok* (Sz), *białe chmury, biała mgła*; szw. *vita moln* (białe chmury), *det vita mörkret* (dosł. biały mrok – o mgle), *vita korn* (dosł. białe ziarna – o gradzie);

e) nazwy substancji naturalnych (w tym powstałych wskutek działania żywiołów i człowieka): pol. *biała skała / biały piasek / biały kamień / Wypuszczała z czerwonych ust smugi białego dymu [...]* / *Wsiadliśmy na końcu blisko parowozu spuszczonego parę z kotła. Ojciec znikł nagle w białych kłębach [...]*; szw. *vita klippor* (białe skały) / *vit sand* (biały piasek) / *de vita sandstränderna* (białe piaszczyste plaże) / *vita stenar* (białe kamienie) / *vita kalkjordar* (białe gleby wapienne) / *vit ånga* (biała para) / *vit aska* (biały popiół) / *vit rök* (biały dym) / *de första vita rökplymerna som slog upp ur skorstenarna* (pierwsze białe pióropusze dymu bijącego z kominów);

f) określenia wody i piany: pol. biały węgiel (metafora wody jako źródła energii) (Sk) / *białogrzywe fale* / *Zanurzyła się w pianie*. [...] *Nabrała w obie ręce białej miękkości*; szw. *vita vågor* (białe fale) / *Havet var svart med vita ryggar* [...] (Morze było czarne z białymi grzbietami [...]), *Havet reser sig vitt* [...] (Morze wznosi się białe [...]), *vita gäss* ('biała piana fal', dosł. białe gęsi) (SSO) / *vågorna med vitt skum* (fale z białą pianą);

g) nazwy minerałów: *biały marmur* / *vit marmor*, *biały wapień* / *vit kalk*, *biała kreda* / *vit krita*.

5. Biały i vit w charakterystyce człowieka

5.1. Opisy wyglądu i stanów fizycznych człowieka

Leksemy *biały* i *vit* używane są w opisach wyglądu zewnętrznego człowieka, służąc m.in. jako określenia koloru siwych bądź wypłowiałych włosów, zarostu oraz rzęs: pol. *białe włosy* (Sk) / *białowłosi starcy* // *dzieci* (Sz) / *starzec biały jak gołąb* (Sk) / *niczym gołąb biała baronowa* / *Wiek pobielił mu włosy* [...] / *Uderzył mnie prawie biały kolor jej włosów* [...] / *aż do białej skroni* (metonimia: 'do późnej starości') (Sk) / *bialorzęsi albinosi* (Sz); szw. *vitt hår* (białe włosy) / *vithårig* (białowłosy) (SSO) / *Håret hade vitnat till snö*. (Włosy pobieły jak śnieg.) / *vita lockar* (białe loki) / *den tunna vita hårflätan* (biały, cienki warkocz) / *en vitkäggig gubbe* (białobrody starzec) / *det tovigga vita skägget* (gęsta, biała broda) / *vit mustasch* (białe wąsy) / *vita ögonbryn* (białe rzęsy).

W obu językach występują określenia koloru zębów: *białe zęby* / *vita tänder*. W polszczyźnie istnieje porównanie *zęby białe jak ser* (Sz). Biel zębów motywuje także szwedzkie metonimie *ett bländvitt leende* (oślepiająco biały uśmiech) (SSO), *vitt charmörleende* (biały uwodzicielski uśmiech), *vita grin* (białe uśmiechy).

Kolejną grupę połączeń z przymiotnikami *biały* i *vit* stanowią określenia stałego koloru skóry, decydującego o przynależności rasowej człowieka. Słowniki odnotowują następujące wyrażenia: pol. *rasa biała*, *biała odmiana człowieka*, *biały człowiek*, *biały* (w użyciu rzeczownikowym – 'człowiek należący do białej odmiany') (Sz), szw. *de vita* (biali – użycie rzeczownikowe) (SSO), *den vita rasen* (biała rasa) (ISO), *den vita befolkningen* (B). W korpusach polskich figuruje wiele innych połączeń będących przykładem tego znaczenia: *ludność biała*, *biały anglosaski protestant*, *biała młodzież*, *biały Amerykanin*, *biali obywatele*, *biała dziewczyna*, „biała” *Afryka*. Z tym znaczeniem wiąże się też frazeologizm *biały murzyn* (Sz) ('człowiek wyzyskiwany, traktowany jak niewolnik') oraz okazjonalne określenie *biała niewolnica*. Również w szwedzkim korpusie znajdziemy wiele połączeń, głównie metonimicznych, opisujących zjawiska związane z ludźmi białej rasy: *en vit stad* (białe miasto), *den vita världen* (biały świat), *vit musik* (biała muzyka). Szwedzkie słowniki odnotowują także wyrażenie *vit slavhandel* (biały handel niewolnikami – o kobietach wywożonych za granicę, zmuszanych do prostytucji) (NEO, SSO).

Obok połączeń sygnalizujących przynależność rasową, *biały* i *vit* występują w opisach barwy cery człowieka. W poniższych połączeniach określenia tego rodzaju są neutralne lub nacechowane pozytywnie: *biała cera* / *biała twarz* / *biała dłoń* / *biała noga* / *biały kark* / *biel jej ciała* / *Nasze czarne stroje pięknie będą kontrastować z białą twoją skórą* [...] / *nieskazitelnie biała pleć*, *obowiązkowa u każdej damy* [...] / *ręka wydelikaccona*, *biała* / [...] *a piękna*, *biała na gębie*, *a urodna* [...] / [...] *smukły był*, *rosły i biały na gębie* [...] / *To nie ta! Tamta biała jako śnieg*, *jeno na jagodach rumiana*. Paralelne szwedzkie przykłady to *vithyllt* (mający białą cerę) (SSO) / *hans höga välvda panna var vit marmor* (SS) / *vit hy* (biała cera) / *hy vit som snö* (cera biała jak śnieg) / *en vit-hullig kropp* (ciało z białą skórą) / *pojkens vita hals* (biała szyja chłopca) / *hennes platta*, *vita mage* (jej płaski, biały brzuch) / *den där långa vita ryggen* (te białe, długie plecy) / *små*, *vita händer* (drobne, białe dłonie) / *de vita skuldrorna* (białe łopatki) / *en kropp vit som finaste ister* (ciało białe jak delikatny smalec) / *vita fläckar av naken hud* (białe plamy nagiej skóry).

W obu językach występują wyrażenia opisujące zmiany zabarwienia skóry, będące symptomami pewnych stanów psychofizycznych. Białości skóry nie ujmuje się w tego rodzaju połączeniach jako cechy dodatniej, jako że sygnalizuje ona niekorzystny stan zdrowia, słabość i chorobę. Człowiek jest zazwyczaj w takiej sytuacji blady, co znajduje odbicie w polskich połączeniach *blady jak ściana* / *jak papier* / *jak płótno*, *blady z gniewu* / *ze złości* (Sz), czy szwedzkich *Hon såg trött och blek ut*. (Była zmęczona i blada.), *blek som ett lärft i ansiktet* (blady na twarzy jak płótno), *sjuklig blekhet* (chorobliwa błądliwość), *blekna av skräck* / *avund* (zblednąć ze strachu / z zazdrości) (SSO). W obu językach wyższy stopień błądliwości jako oznaki stanu chorobowego lub negatywnego stanu psychicznego wyrażany jest za pomocą leksemów *biały* i *vit* (w opozycji do czerwonego, koloru zdrowia), o czym świadczą następujące przykłady: pol. [...] *jego twarz: płaska i papierowo biała*. *Nie można już dłużej zwlekać*. / *A ów zemdlał rzeczywiście i siedział biały jak płótno* [...] / *Jej pacjentka, biała jak świeże prześcieradło* [...]; szw. *vit i ansiktet* (biały na twarzy) / *ett ansikte vitt som skjortlärft* (twarz biała jak płótno koszulowe) / *vit som lärft* (biały jak płótno) / *min hud var sjukligt vit* (moja skóra była chorobliwie biała). W obu językach białe zabarwienie skóry kojarzy się także ze śmiertelną błądliwością: pol. *biały jak śmierć* (WSF) / *biały trup* / *biały poskręcany topielec*; szw. *likvit* (trupio biały) / *ansiktet var vitt* [...] *dödligt vitt som alabaster* (twarz była biała, śmiertelnie biała jak alabaster).

W związku z wyglądem człowieka pozostają terminy anatomiczne i medyczne, motywowane białą barwą części ciała, bądź zmian chorobowych: *białko* (oka) / *ögonvita*, *białe ciałka krwi* / *vita blodkroppar*, *biała substancja mózgu* / *vit substans*, *bielmo* / *vit hornhinnefläck* (dosł. biała plamka na rogówce), *vitiligo* / *bielactwo nabyte* (Sz, NEO). Obok określeń paralelnych istnieją terminy specyficzne dla każdego z języków, np. pol. *białaczka*, *bialkówka* (Sz); szw. *vita fingrar* (dosł. białe palce – choroba objawiająca się bielaniem i drętwieniem palców) (SSO).

5.2. Opisy stanów psychofizycznych

W obu językach została utrwalona obserwacja, że zmiana zabarwienia skóry na białą towarzyszy również pewnym stanom emocjonalnym, takim jak strach, zdenerwowanie, wzburzenie, wściekłość. Liczne są poświadczenia tego rodzaju sposobów wyrażania zwłaszcza w materiale szwedzkim: *vitmenad i ansiktet av skräck* (zbielały na twarzy ze strachu) (SSO) / *vitna av skräck* (pobieleć ze złości) (SSO) / *vara skräckvit* (być białym ze strachu) / [...] *det syntes på skälvnningen och vitheten [...] att Edith fylldes med skräck [...] ([...]) widać było po drzeniu i białości [...], że Edith przepełniał strach [...])* / *Hon förstod att hon blev vit. Hjärtat började dunka som om det ville slå sig ut [...]* (Zrozumiała, że robi się biała. Serce zaczęło walić, jakby chciało wyskoczyć [...]) / [...] *men också han själv blev vit och rädd [...]* ([...] ale i on sam zrobił się biały i wystraszony [...]) / [...] *hans ansikte blev alldeles hårt och vitt, ett stycke marmor som strax skulle rämna.* ([...] jego twarz zupełnie zastygła i zrobiła się biała, jak kawałek marmuru, który zaraz pęknie.) / *Han var vit av ilska.* (Był biały ze złości.) (SSO) / [...] *leendet stelnar och hon vitnar, blir tvärförbannad [...]* ([...] uśmiech zastyga, a ona robi się biała, nagle rozwścieczona [...]). Polskich przykładów tego rodzaju jest znacznie mniej ze względu na zastosowanie hiponimu *biały* w podobnych kontekstach. W słownikach nie ma takich użyć leksemu *biały*, są natomiast w korpusie: *Roger cofnął się skonsternowany, ale jego biała, naprężona twarz nie zdradzała żadnego zaskoczenia.* / *Pani Stawska, która siedzi na stoleczku biała jak kreda.* / *Oleńka z rumianej zrobiła się w jednej chwili biała jak kreda.* / *Szyszko był biały jak ściana.*

Analizowane leksemy stosowane są również w metaforycznych opisach ataków gniewu, złości i wściekłości – w języku polskim są to określenia *doprowadzać kogoś do białej gorączki, dostawać białej gorączki, rozpalać kogoś do białości* (WSF), np. *Spam coraz częściej doprowadza internautów do białej gorączki [...]* / *Jak mam nieczynny telewizor lub nie ma światła – to dostaję białej gorączki [...]* (WSF) / [...] *rozpalony do białości zaczął przeprowadzać śledztwo: kto strzelał.* (WSF). W języku szwedzkim podobne znaczenia niosą wyrażenia *hennes vitglödgate raseri* (jej rozpalona do białości wściekłość) (NEO) i *ett vidglödgat raseri fyllde hennes ådror* (rozpalona do białości wściekłość wypełniła jej żyły) (SSO).

6. Rozszerzenia znaczeń prototypowych

6.1. Konotacja 'czystość'

Tokarski (1995, 1997) dowiódł, że nazwa barwy rozwija konotacje właściwe jej referencji prototypowej, co w odniesieniu do bieli jakościowej znajduje potwierdzenie zarówno w materiale polskim, jak i szwedzkim. W obu językach czystość śniegu przenoszona jest na biel. Związek pojęciowy pomiędzy śniegiem a czystością znajduje odbicie zarówno w stereotypowych, jak również okazjonalnych związkach wyrazowych, np. pol. *czysty, świeży śnieg / śnieżna*

białość obrusa / niepokalana śnieżna biel / śnieżnobiały (w znaczeniu ‘czysty’) (Sz); szw. *snövit* (śnieżnobiały) (SSO) / [...] *jorden lyste ren och vit som snö*. ([...] ziemia połyskiwała czystością i bielą jak śnieg). Konotacja ta w sensie podstawowym rozumiana jest jako czystość, sterylność fizyczna: pol. *Coś lśni białością // bielą / nieskazitelnie biały obrus* (Sz) / *Chciała pić herbatę w czystej izbie, czyli białej*⁵ [...] / *przybrany w nieskazitelną biel człowiek / Nasza pasta czyści zęby do do białego. / Masz wszystko wyczyścić do białości* [...]; szw. *rena, vita lakan* (czyste, białe prześcieradła) / *bländvit* (oślepiąco biały) / *skinande // blänkande vitt* (lśniąco biały) / *skrapa ett golv vitt* (wyszorować podłogę do białości) / *kyrkgångens vitskurade plankor* (wyczyszczone do białości deski sieni kościoła) / *Alderdomshemmet är till färgen lika obesudlat vitt som en svepning* [...] (Dom spokojnej starości jest barwy nieskalanie białej jak całun [...]).

Cecha czystości fizycznej przenoszona jest metaforycznie w sferę czystości moralnej, rozwijając znaczenie ‘niewinność’⁶, o czym świadczy obecność *białego* i *vit* w następujących połączeniach: pol. *Święta dziewczyno, biała gołębico* [...], *nie chciałem splamić twojej niewinności* [...] / *Twarz biała, niemal anielska, niewinna* [...]; szw. *en snövit oskuld* (śnieżnobiała niewinność) (SSO) / *två ting är vita: oskuld och arsenik* (dwie rzeczy są białe: niewinność i arsenik)⁷ (SSO), [...] *flickor i oskuldsfullaste vitt*. ([...] dziewczynki w najniewinniejszej bieli.). W polszczyźnie konotację ‘czystość’ w sensie czystości intencji niesie wyrażenie *biały tydzień* ‘tydzień bezpośrednio po uroczystości Pierwszej Komunii Świętej, w którym dzieci codziennie uczestniczą we mszy i przyjmują komunię’ (WSF). W języku szwedzkim komponent ‘niewinny’ obecny jest we frazeologizmie *vit lögn* (białe kłamstwo) (NEO), używanym w znaczeniu kłamstwa powiedzianego w dobrej intencji, mającego na celu oszczędzenie komuś cierpienia, oraz w połączeniu *Hans samvete är vitt som snö i detta fall*. (Jego sumienie jest w tym przypadku białe jak śnieg.) (SS).

Kolejne połączenia będące przejawem konotacji ‘czystość’ – w sensie przyzwoitości, wstrzemięźliwości – to polskie *białe małżeństwo* ‘małżeństwo formalnie zawarte, ale nieskonsumowane’ (PSF), szwedzkie połączenia *vitt äktenskap* (białe małżeństwo), *vitt förhållande* (biały związek), a także określenia oznaczające okresy abstynencji alkoholowej: frazeologizm *en vit vecka* (biały tydzień) (NEO) oraz okazjonalizmy *en vit kväll* (biały wieczór), *en vit helg* (biały weekend), *en vit månad* (biały miesiąc), *vita perioder* (białe okresy).

Z czystością moralną wiążą się polskie wyrażenia z komponentem w *białych rękawiczkach* ‘zachowując pozory przyzwoitości’, np. *Oszustwa odbywają się tu w białych rękawiczkach*. (WSF) i *bandyci w białych rękawiczkach*. Do tej samej sfery semantycznej należy też przenośne znaczenie czasownika *wybielać* ‘obronić przed zarzutami, uniewinnić, usprawiedliwić, wytłumaczyć’ i jego derywatów: *Adwokat usiłował wybielić oskarżonego*. (MSJP) / *Prof. J. Kowalski ustos-*

⁵ Biała izba w dawnych domach szlacheckich i chłopskich była pomieszczeniem reprezentacyjnym, mało używanym na co dzień, starannie utrzymanym – w przeciwieństwie do czarnej izby, mającej charakter użytkowy, gdzie gotowano i prowadzono gospodarstwo (Kopaliński 1987: 96, 176). Określenia te mają niewątpliwie związek z pojęciami czystości i brudu.

⁶ Tę samą konotację wnosi także w obu językach lilia: pol. *czysty jak lilia, białość, czystość lilii* (Sz); szw. *vit som en lilja* (SSO).

⁷ Motto powieści C.J.L. Almqvista *Drottningens juvelsmycke* („Klejnot królowej”) (1834).

sunkował się m.in. do problemu poszczególnych nurtów w ruchu ludowym, do tendencji wybielania prawicowego skrzydła w ruchu ludowym [...]. Szwedzkim odpowiednikiem polskiego *wybielać* jest czasownik *vitmena* (dosł. ‘białkować, bielić wapnem’). Słowniki odnotowują jedynie jego znaczenie konkretne, natomiast w przykładach pochodzących z korpusu jest on używany, podobnie jak polskie *wybielać*, również w znaczeniu metaforycznym, np. *Här borde den råddande principen vara att om en råbarkad sanning inte kan offentliggöras förrän efter en persons död, så kan man till dess avstå från att vitmena den ärelöse.* (Powinno się przyjąć zasadę, że jeśli brutalną prawdę można podać do publicznej wiadomości dopiero po czyjejs śmierci, to należy do tego momentu wstrzymać się także z wybielaniem osoby zniesławionej). Podobne skojarzenia wywołuje okazjonalizm *den vitsminkade sanningen* (wybielona, dosł. uszmkowana na białą prawdą).

6.2. Konotacje ‘jawność’, ‘legalność’

Wskazując jako odniesienie prototypowe dla bieli dzień, Wierzbicka uwypukliła bardzo istotny związek pojęciowy dnia z jasnością i widzeniem: „Jeśli istnieje model ‘ciemności’ czy model ‘jasności’, to można go odnaleźć w ciemności nocy lub w jasności dnia. Mówiąc inaczej, postrzeganie ciemnych przedmiotów przypomina nam doświadczenie związane z widzeniem w czasie, gdy jest ciemno; postrzeganie jasnych przedmiotów przypomina nam doświadczenie związane z widzeniem rzeczy w czasie, gdy jest jasno” (Wierzbicka 1999: 420). Dzień w rozumieniu ‘jasna pora doby’ wywołuje pozytywne skojarzenia związane z opozycją *jasny – ciemny*. Jasność i związana z nią dobra widoczność przenieszone są metaforycznie w sferę pozytywnych wartości – ‘jawności’ i ‘legalności’, np. *jasna sprawa, jasny interes* (Sz), podczas gdy ciemność konotuje ‘przestępczość’, ‘nielegalność’, np. *ciemna sprawa, ciemne interesy* (Sz). Barwa biała przejmując konotacje charakterystyczne dla jasności.

W polszczyźnie konotacja ‘jawność’ dla bieli obecna jest w zwrocie w *biały dzień* używanym w znaczeniu ‘jawnie, otwarcie, nie kryjąc się z niczym; wyjątkowo zuchwale, bezczelnie’: *To rozbój w biały dzień! / To przecież oszustwo w biały dzień!* (BL) / [...] *takie załatwienie sprawy to granda w biały dzień* (WSF) / *zabójstwa, strzelaniny w biały dzień* / [...] *to on w biały dzień, przy wszystkich, przyjdzie do chalupy i spierze*. W języku szwedzkim biel symbolizuje w opozycji do barwy czarnej ‘legalność’. Szwedzkie słowniki (NEO, SS) odnotowują jako utrwalone połączenia szereg wyrażen z leksemem *svart* ‘czarny’: *köpa ngt svart* (kupić coś na czarno), *svarta affärer* (czarne transakcje), *svarta börsen* (czarna giełda), *svarta marknaden* (czarny rynek), *arbeta svart* (pracować na czarno), *svartbygge* (czarna budowa), *svarta pengar* (czarne pieniądze) i tylko jedno określenie z *vit* – *arbeta vitt* (pracować na białą) (SS). Bardzo liczne poświadczenia konotacji ‘legalny’ dla *vit* można natomiast znaleźć w korpusach: *vit verksamhet* (biała działalność) / *jobba vitt* (pracować na białą) / *vitt arbete* (praca na białą) / *en vit marknad* (biały rynek) / *en vit månadslön* (biała pensja) / *vita inkomster* (białe dochody) / *lön vit som snö* (pensja biała jak śnieg), *betala vitt* (płacić na białą) / [...] *förvandla den svarta hushålls-*

*sektorn till vit [...] ([...] przekształcić czarny sektor usług domowych w biały [...]) / [...] vem vill anlita svart arbetskraft när den vita äntligen blir tillgänglig till en rimlig kostnad? ([...] kto chciałby zatrudnić czarną siłę roboczą, skoro biała staje się wreszcie dostępna za rozsądną cenę?) / De har ingen anställning, varken vit eller svart [...] (Nie mają zatrudnienia, ani na biało, ani na czarno [...]) / hushållstjänster, såväl svarta som vita (rynek usług domowych, zarówno czarnych, jak i białych). W szwedzkich tekstach z korpusu pojawia się też często określenie *vita pengar* (białe pieniądze – ‘pieniądze zarobione legalnie’), np. *Sexhandel och pengar – vita som svarta – hör ihop.* (Handel seksem i pieniądze – zarówno czarne jak i białe – są nierozłączne.) / *För att få loss skenbart vita pengar till lönerna skapade underentreprenören ett nytt bolag [...].* (Żeby przeliczyć pozornie białe pieniądze na pensje, przedsiębiorca utworzył nową spółkę [...]). Przymiotnik *vit* używany jest także w opisach legalizowania nieuczciwie zdobytych pieniędzy: *tvätta de svarta pengarna vita* (wyprać do białości czarne pieniądze) / *En del svarta pengar kan också ha blivit vita.* (Część czarnych pieniędzy mogła stać się biała.)*

W polskim materiale, w porównaniu z językiem szwedzkim, zauważalna jest, jeśli chodzi o konotacje ‘legalny’ – ‘nielegalny’, asymetria semantyczna pary *biały – czarny*. Istnieje zwrot *na czarno*, używany zwłaszcza w odniesieniu do pracy, zatrudnienia, o znaczeniu ‘nielegalnie, niezgodnie z prawem, po kryjomu’ (BL) oraz *czarny rynek* ‘nielegalny, potajemny handel’ (WSF), nie ma zaś poświadczeń konotacji ‘legalny’ dla *białego*.

6.3. Konotacja ‘dobry’

Wartościowanie ‘dobry’ – ‘zły’ przybiera często postać antynomii *biały – czarny* (por. Tokarski 1995: 47). Na poziomie konotacji wartościujących relacja antonimiczności między bielą a czernią ujawnia się w języku polskim m.in. we frazeologizmach *biała magia – czarna magia*, *wiedzieć, co czarne, a co białe* ‘odróżniać zło od dobra’ oraz *robić z czarnego białe* ‘przedstawiać zło jako dobro, wykrętnie dowodzić czyjejs niewinności’ (Sk), np. *Kłamiesz! Robisz z czarnego białe i z białego czarne*. Do tej samej kategorii znaczeń należą szwedzkie *göra / vända svart till vitt* (robić z czarnego białe / przekształcać czarne w białe), np. *För en del är retorik bra en rad knep som vänder svart till vitt.* (Dla niektórych retoryka to tylko zbiór chwytów, które przekształcają czarne w białe.) (SS), *Man använder statistiken för att försöka göra svart till vitt.* (Wykorzystuje się statystyki, by próbować robić z czarnego białe.). Komponenty znaczeniowe ‘dobry’ – ‘zły’ obecne są też w następujących przykładach: pol. *Czarna i biała legenda królowej Bony w świadomości Polaków [...]* / *Drażni mnie to, że wszystko jest tam czarno-białe, dobre i złe charaktery. / łatwy podział świata na białe i czarne*; szw. *det som var svart eller det som var vitt, det som var ont eller gott* (to, co było czarne albo białe, to, co było złe albo dobre) / *en förenklad uppdelning i vi och dem, ont och gott, svart och vitt* (uproszczony podział my i oni, dobro i zło, białe i czarne).

Przeciwstawienie *czarny – biały* rozwinęło jeszcze jedno metaforyczne znaczenie: ‘stosujący uproszczone oceny, wartościowanie, dzielący zjawiska na

dobrze i źle bez uznawania stanów pośrednich’: pol. *Czarno-biały obraz świata w reportażu*. (NSJP) / *pozbawione niuansów, antagonistyczne, czarno-białe widzenie świata / Te zbitki, te schematy oraz cytaty dają czarno-biały opis [...] / czarno-białe wyobrażenia o rzeczywistości / prymitywne operowanie czarno-białym schematem*; szw. [...] *sanningen om biståndets effekter är varken svart eller vit [...] ([...] prawda o efektach pomocy dla krajów rozwijających się nie jest czarno-biała [...]), [...] världen är inte så svart och vitt. ([...] świat nie jest tak czarno-biały.) / Verkligheten är inte så onyanserad att det bara finns två färger, svart och vitt. (Rzeczywistość nie jest tak schematyczna, że są tylko dwa kolory, czarny i biały.) / [...] situationen är inte så svart och vit [...] ([...] sytuacja nie jest czarno-biała [...]).* Znaczenie to wynika być może z faktu, że achromatyczne barwy czarna i biała są interpretowane w opozycji do innych kolorów jako „bezbarwne”, co znajduje odbicie w przeciwstawieniach *biało-czarny film / svart-vit film, białoczarne fotografowanie / svart-vit bild – kolorowy film / färgfilm, kolorowa fotografia / färgbild*. Potwierdzają to także niektóre leksykograficzne definicje polskiego leksemu *kolorowy* – ‘będący jakiegoś koloru (ale nie białego i czarnego)’ (Sz) oraz szwedzkiego *kulör* (kolor) – ‘określona tonacja barwna, najczęściej z wyłączeniem białego i czarnego’ (SSO). Barwom chromatycznym przypisuje się w przeciwieństwie do achromatycznych cechę różnorodności, o czym świadczą przenośne znaczenia przymiotników *kolorowy / färgrik* ‘urozmaicony, ciekawy’, np. pol. *kolorowe wakacje, kolorowe przygody* (Sz); szw. *ett långt och färgrikt liv* (długie, barwne życie), *en färgrik rese-skildring* (barwna relacja z podróży) (SSO). Zgodnie z taką interpretacją barw chromatycznych i achromatycznych zestawienia *czarno-biały / svart och vitt* niosą znaczenia ‘schematyczny, uproszczony’.

Tokarski łączy konotację ‘dobry’ dla *białego* z referencją prototypową śnieg, stwierdzając równocześnie, że konotacja ‘zły’ jest silniej uwydatniona dla barwy czarnej za sprawą prototypu noc, będącego punktem odniesienia dla czerni zarówno w aspekcie kwantytatywnym, jak i kwalitatywnym. Według Tokarskiego, pozytywne konotacje bieli ‘dobry’ są słabo eksponowane w antonimie nocy – dniu (Tokarski 1995: 53). Analizując konotacje bieli i czerni, ‘dobry’ – ‘zły’ w szerszej perspektywie, można je rozpatrywać jako przejaw rozpowszechnionej w obu językach opozycji *czysty – brudny*, przywołującej z jednej strony pojęcia ‘szlachetny, prawy, moralny’, np. *czyste pobudki, czyste zamiary, czysta gra, czyste serce, być czystym, czyste sumienie, mieć czyste ręce* (Sz), z drugiej zaś – ‘nieetyczny, niemoralny, nieuczciwy, nieprzyzwoity, nikczemny’, np. *nieczyste sumienie, mieć brudne ręce, brudne interesy, brudne sprawy, brudne myśli, brudne uczynki, brudna wojna* (Sz). Podobną opozycję tworzy również para *jasny – ciemny*, której pierwszy człon niesie znaczenia przenośne ‘pozbawiony trosk, szczęśliwy, pomyślny, dobry, dodatni’, np. *jasne strony czegoś, jaśniejsze chwile w życiu, malować // przedstawiać // widzieć coś w jasnych barwach* (Sz), zaś drugi ‘negatywny, pesymistyczny, zły, nikczemny, zacofany, negatywny’, np. *ciemna karta, ciemny punkt czegoś, malować // przedstawiać // widzieć coś w ciemnych barwach, ciemna masa, typ spod ciemnej gwiazdy* (Sz). Konotację ‘dobry’ można zatem wiązać także z dniem, z jej podstawowymi atrybutami, światłem i jasnością, implikującymi zjawiska pozytywne.

Analiza znaczeń konotacyjnych, obejmująca cechę semantyczną ‘dobry’ oraz, nieuwzględniony przez Tokarskiego, komponent ‘jawny’, wskazuje, że dzień jako kwantytatywny prototyp bieli mógł w równym stopniu co śnieg przyczynić się do rozwinięcia pozytywnych konotacji wartościujących nazwy barwy białej zarówno w języku polskim, jak i szwedzkim. Oba wzorce prototypowe mogły stworzyć własne, uzupełniające się, częściowo pokrywające się znaczeniowo, łańcuchy konotacyjne: śnieg – ‘czystość’ – ‘czystość moralna’ – ‘dobro’, dzień – ‘jasność’ – ‘jawność’ / ‘legalność’ – ‘dobro’.

7. Konotacje ‘nieznany’, ‘nieistniejący’

Leksemy *biały* i *vit* występują w znaczeniu ‘nieznany’. Frazeologizm *biała plama* oznacza ‘puste miejsce na mapie’ (Sk) oraz ‘nieznane fakty’ lub ‘fakty przemilczane, tuszowane ze względów politycznych’, np. *Wypełniona została biała plama w lokalnej historiografii, dotyczącej okresu okupacji hitlerowskiej. / Jeśli chodzi o Związek Sowiecki, białą plamą pozostają dotychczas przygotowania Moskwy do interwencji zbrojnej po powstaniu Solidarności* (BL). Wyrażenie *biała plama* może też oznaczać ‘niepoznane obszary w jakiejś dziedzinie’, np. *Naszkiecowana tu „mapa” leksykologii zawiera oczywiście wiele jeszcze białych plam. Sama rozległość i różnorodność problematyki powinna zachęcać do dalszych badań.* (PSF) / [...] *na mapie pilnych problemów badawczych powstają białe plamy oznaczające ich niepodjęcie przez nikogo [...].* Szwedzkie odpowiedniki tego zwrotu, *en vit fläck / en vit fläck på kartan* (biała plama / biała plama na mapie) (SSO, SS), rozwinęły podobne znaczenia: ‘niezbadany obszar’, np. *Länge var området kring Kailasa en vit fläck på kartan. En av dem som utforskade området var svensken Sven Hedin [...].* (Tereny wokół Kailasa długo były białą plamą na mapie. Jednym z badaczy tego regionu był Szwed Sven Hedin [...]), ‘nieznane miejsce’, np. *den lilla byn Gårdeby, en vit fläck på kartan* (mała wieś Gårdeby, biała plama na mapie), ‘coś nieznanego, niewiadomego’: [...] *Lisbeth Hammar, ordförande i Riksförbundet för anorexi och bulimi [...] är upprörd över att ätstörningar fortfarande är en “vit fläck på kartan” [...].* ([...] Lisbeth Hammar, przewodnicząca Krajowego Stowarzyszenia Anoreksji i Bulimii [...] jest oburzona tym, że zaburzenia łaknienia nadal są „białą plamą na mapie” [...]) / *Trots drygt 100 år av filmhistoria är filmfotografins och filmfotografernas egenart en nästan totalt vit fläck på kunskapskartan.* (Pomimo stuletniej historii kina szczególne osiągnięcia fotografii filmowej i operatorów filmowych są prawie zupełną plamą na mapie wiedzy.) W znaczeniu ‘coś nieznanego, niewiadomego’ występuje również polskie wyrażenie *biała karta*, np. *Wiek dziecięcy wielkich ludzi jest najczęściej białą kartą, która nic nie mówi.* (Sk) / *Przyszłość jest białą kartą.* (NSJP) oraz szwedzki przymiotnik *vit* w następującym przykładzie z korpusu: *Vad hade hänt i Stockholm under mellantiden? De för oss okända, vita dagarna.* (Co wydarzyło się w międzyczasie w Sztokholmie? W te nieznane nam, białe dni.)

Zarówno w polskich, jak i w szwedzkich tekstach z korpusów zauważalne są dalsze rozszerzenia znaczeniowe wyrażen *biała plama / en vit fläck* w kierunku

‘coś nieistniejącego, brak czegoś’: pol. [...] *można obwieścić miastu, że z jego mapy zniknęła sportowa biała plama. / To była biała plama na mapie krakowskich bibliotek [...]*; szw. *Invånarna i Härryda församling är trötta på att bli behandlade som en vit fläck på kartan och kämpar för att få politikernas uppmärksamhet.* (Mieszkańcy parafii Härryda mają już dosyć traktowania ich jak białej plamy na mapie i walczą o zainteresowanie polityków.) / *Åkersberga har under flera år varit en vit fläck på kartan. Åtminstone när det gäller friidrott, säger Ola Nordstrand [...]* (Åkersberga była przez wiele lat białą plamą na mapie. Przynajmniej, jeśli chodzi o lekkoatletykę, mówi Ola Nordstrand [...]).

8. Konotacja ‘zachowawczy’

Barwa biała używana jest, podobnie jak większość kolorów podstawowych, w kontekstach politycznych. Obok symboliki białej flagi, oznaki zawieszenia broni lub kapitulacji, biel to również, w opozycji do barwy czerwonej, kolor monarchistów i konserwatystów. W Polsce *Białymi* nazywano w czasach powstania styczniowego stronnictwo konserwatywne, przeciwników demokratycznego obozu *Czerwonych* (Kopaliński 1987: 95). Zarówno po szwedzku, jak i po polsku omawiane przymiotniki w użyciu rzeczownikowym oznaczają człowieka o przekonaniach zachowawczych, reakcjonistę, głównie w odniesieniu do rewolucji w ZSRR. Do zjawisk związanych z obozem białych podczas wojny domowej w Rosji nawiązują następujące określenia: pol. *biała gwardia*, *białogwardyjski*, *białogwardzista* (Sz), *biała armia rosyjska*, *biały generał*, *biała emigracja*; szw. *Vita gardet* (biała gwardia), *den vita sidan i det ryska inbördskriget* (biała strona w rosyjskiej wojnie domowej), *den vita terrorn* (biały terror) (NEO).

9. Frazeologizmy specyficzne dla obu języków

Do niniejszej grupy zakwalifikowane zostały wyrażenia niemieszczące się w wyodrębnionych wcześniej sferach semantycznych, niemające w porównywanych językach odpowiedników z leksemami *biały* i *vit*. Z polskich określeń należą tu frazeologizmy *biały wiersz* ‘wiersz nierymowany’ i *biała broń* ‘broń służąca do walki wręcz’ (szw. *blankvers*, dosł. czysty wiersz i *blanka vapen*, dosł. błyszcząca broń), *widzieć białe myszki* – ‘mieć halucynacje, urojenia, zwykle w stanie zamroczenia alkoholowego’ (szw. *se skära elefanter*, dosł. widzieć różowe słonie) oraz *biały kruk* ‘rzecz unikatowa, osobliwa’ – głównie w odniesieniu do rzadkich, cennych, książek, zwykle starodruków⁸ (szw. *raritet* – ‘raritytas’). Szwedzkie zwroty bez paralelnych odpowiedników w polszczyźnie to *se döden / sanningen i vitögat* (‘zajrzeć śmierci w oczy’ / ‘spojrzeć prawdzie w twarz’) oraz *vita plåstret* (dosł. biały plaster) ‘pozorne rozwiązanie problemu,

⁸ Prototypowy kruk ma czarne upierzenie, a więc biały kruk określa metaforycznie okaz nietypowy.

coś, co ani nie pomoże, ani nie zaszkodzi’, a także – w odniesieniu do osób – ‘nieodolega’.

W tej grupie znajdują się również specyficzne dla języka polskiego i szwedzkiego wyrażenia motywowane kulturowo. W języku polskim są to związki wyrazowe oznaczające symbole narodowe: *orzeł biały*, *flaga biało-czerwona*. Z barwami narodowymi wiąże się metonimiczne określenie *biało-czerwoni*, używane w sprawozdaniach sportowych w znaczeniu ‘reprezentacja polska’.

W języku szwedzkim wyrażeniem wywołującym specyficzne dla kultury szwedzkiej konotacje jest określenie *vita bussar* (białe autobusy), używane w odniesieniu do akcji Szwedzkiego Czerwonego Krzyża, mającej na celu ratowanie więźniów z niemieckich obozów koncentracyjnych pod koniec II wojny światowej.

10. Podsumowanie

Analiza kontrastywna leksemów *biały* i *vit* ujawniła szereg podobieństw pomiędzy omawianymi jednostkami. Mają one jednakowe prototypy, podobne zakresy użycia, a także rozwijają niemal identyczne konotacje. W obu językach barwa biała interpretowana jest w aspekcie kwantytatywnym jako barwa jasna, z dniem jako wzorcem prototypowym, oraz w aspekcie kwalitatywnym, w sensie jakości barwnej, której prototypem jest śnieg. Odniesienia prototypowe tworzą dwa centra semantyczne, a leksemy *biały* i *vit* przejmują ich znaczenia, tworząc następujące łańcuchy konotacyjne: dzień – ‘jasność’ – ‘jawność’ / ‘legalność’, śnieg – ‘czystość’ – ‘czystość moralna’. Silnie zaznaczona w obu językach konotacja ‘dobry’ może zostać uznana za pochodną obu referencji prototypowych. Istotnym składnikiem definicji leksemów *biały* i *vit* jest relacja antonimiczności z przymiotnikami *czarny* / *svart*, ujawniająca się w kwantytatywnym rozumieniu obu barw, także na poziomie konotacji.

Obok znaczeń wywodzących się z prototypów zarówno *biały*, jak i *vit* niosą konotacje ‘nieznany’, ‘nieistniejący’ oraz ‘zachowawczy’. Oba leksemy stosowane są ponadto w opisach wyglądu człowieka i stanów psychofizycznych.

Różnice pomiędzy omawianymi jednostkami zaznaczają się głównie na poziomie wykładników leksykalnych poszczególnych konotacji. Jako przykład może posłużyć polskie określenie *w białych rękawiczkach* i szwedzkie *vit lögn* (białe kłamstwo), które nie mają odpowiedników z leksemami *vit* i *biały*, ale są wykładnikami tego samego znaczenia ‘czystość moralna’. Możliwa jest też sytuacja odwrotna – w obu językach istnieją np. zawierające identyczne komponenty leksykalne frazeologizmy *biały tydzień* i *en vit vecka*, mające inne znaczenia. Odnoszą się w one w swym znaczeniu podstawowym do różnych zjawisk, lecz na poziomie konotacji ujawniają ten sam komponent semantyczny.

Poza nielicznymi specyficznymi kulturowo zjawiskami pomiędzy użyciami leksemów *biały* i *vit* w sferze konotacji nie ma zasadniczych rozbieżności – można jedynie mówić o asymetrii, jak w przypadku pokrewnych znaczeń ‘jaw-

ny' i 'legalny', z których pierwsze ma poświadczenia w języku polskim, a drugie w szwedzkim.

Przytoczone użycia omawianych jednostek stanowią tylko częściowo potwierdzenie skonwencjonalizowanych sposobów wyrażania, odnotowywanych przez słowniki. Duża część analizowanych przykładów to połączenia swobodne i okazjonalne. Kontekstowe użycia słów nie są jednak przypadkowe – podobnie jak połączenia utrwalone są one wykładnikami ustabilizowanych konotacji. Świadczy to o produktywności i potencjale semantycznym zaprezentowanych w niniejszej analizie terminów kolorystycznych.

Bibliografia

- Bartmiński J., Tokarski R. (1993): *Definicja semantyczna: czego i dla kogo?* [w:] J. Bartmiński, R. Tokarski red. *O definicjach i definiowaniu*, Lublin, s. 47–61.
- Berlin B., Kay P. (1969): *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*, Berkeley.
- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Długosz-Kurczabowa K. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Grzegorzczkowska R., Waszakowa K. red. (2000): *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne. Część I*, Warszawa.
- Grzegorzczkowska R., Waszakowa K. red. (2003): *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne. Część II*, Warszawa.
- Hellquist E. (1989): *Svensk etymologisk ordbok*, Lund.
- Kay P. (1975): *Synchronic Variation and Diachronic Change in Basic Color Terms*, "Language in Society", 4, s. 257–270.
- Kay P., McDaniel Ch. (1978): *The Linguistic Significance of the Meaning of Basic Color Terms*, "Language", 54, s. 610–646.
- Kopaliński W. (1987) i (1985): *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa.
- Rzepińska M. (1966): *Studia z historii i teorii koloru*, Kraków.
- Teodorowicz-Hellman E. (1997): *Biały w języku polskim i vit w języku szwedzkim. Analiza wstępna* [w:] B. Nilsson, E. Teodorowicz-Hellman red. *Nazwy barw i wymiarów. Colour and Measure Terms*, Stockholm, s. 34–41.
- Tokarski R. (1995): *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin.
- Tokarski R. (1997): *Regularny i nieregularny rozwój konotacji semantycznych nazw barw* [w:] B. Nilsson, E. Teodorowicz-Hellman red. *Nazwy barw i wymiarów. Colour and Measure Terms*, Stockholm, s. 63–74.
- Waszakowa K. (2000a): *Podstawowe nazwy barw i ich prototypowe odniesienia. Metodologia opisu porównawczego* [w:] R. Grzegorzczkowska, K. Waszakowa red. *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne. Część I*, Warszawa, s. 17–28.
- Waszakowa K. (2000b): *Struktura znaczeniowa podstawowych nazw barw. Założenia opisu porównawczego* [w:] R. Grzegorzczkowska, K. Waszakowa red. *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne. Część I*, Warszawa, s. 59–72.
- Wierzbicka A. (1999): *Znaczenie nazw kolorów i uniwersalia widzenia* [w:] J. Bartmiński red. *Język – umysł – kultura*, Warszawa, s. 405–449.
- Zausznica A. (1959): *Nauka o barwie*, Warszawa.

Słowniki języka polskiego i szwedzkiego

- B – *Bonniers svenska ordbok*, S. Malmström, I. Györki, P. Sjögren red., Otava 1983.
 BL – *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, S. Bąba, J. Liberek, Warszawa 2002.
 ISO – *Illustrerad svensk ordbok*, B. Molde red., Stockholm 1963.
 MSJP – *Mały słownik języka polskiego*, S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka red., Warszawa 1974.
 NEO – *Nationalencyklopedins ordbok*, t. I–III, Språkdata oprac., Göteborg universitet, Höganäs 1995–1996.
 NSJP – *Nowy słownik języka polskiego*, E. Sobol red., Warszawa 2003.
 PSF – *Podręczny słownik frazeologiczny*, S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek, Warszawa 1995.
 SF – *Słownik frazeologiczny*, M. Dobrowolski, Katowice 2004.
 SH – *Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi*, T. Johansson, K.G. Ljunggren red., Uppsala 1984.
 Sk – *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, S. Skorupka, t. I–II, Warszawa 1989.
 SS – *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*, Svenska språknämnden oprac., Göteborg 2003.
 SSO – *Stora svenska ordboken*, Språkdata oprac., Göteborg universitet, Göteborg 1998.
 Sz – *Słownik języka polskiego*, M. Szymczak red., t. I–III, Warszawa 1988–1989.
 WSF – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz red., Warszawa 2005.

Summary

The Semantics of 'White' in Polish and Swedish

The paper presents a contrastive analysis of Polish and Swedish expressions featuring the term 'white', in particular as the adjectives *biały* and *vit*. The semantics of the colour is reconstructed through the analysis of the collocability of the corresponding adjectives with names of different classes of objects and phenomena, both in the literal and figurative senses. An attempt is made to discover similarities and differences between the analysed words.

In the case of 'white' it is important to differentiate between quantitative and qualitative aspects of the colour, that is, between its luminosity and quality. Quantitatively, both adjectives prototypically refer to daylight. Qualitatively, 'white' is linked to snow. This is supported not only by the collocability but also by the linguistic connotations that arise from the prototypical meanings. 'White' is associated on the one hand with 'bright' and 'legal' and on the other hand with 'clean' and 'moral'. Both prototypical references are associated with 'good'.

Other meanings for the adjectives not derived from their prototypes are 'unknown', 'lacking', and 'conservative'. Both adjectives are also used in expressions describing humans.

The differences between the languages appear minor. *Biały* and *vit* show similarity in the collocability and in the set of semantic connotations.